

VOORSTELLING VAN DE INVENTARIS VAN SINT-BAAFS EN BISDOM GENT

Marc Carnier
(Rijksarchief te Gent)

De inventaris¹ die hier voorgesteld wordt, zorgt voor de volledige ontsluiting van het oud archief van de kathedraal en van het bisdom Gent. In de praktijk betekent dit een toegang tot het archief van de middeleeuwse Sint-Baafsabdij, haar rechtsopvolger het Sint-Baafskapittel (1537) dat na de oprichting van het bisdom Gent in 1561 een kathedraal kapittel werd, verder ook de middeleeuwse Sint-Janskerk waar het kapittel in 1540 naar toe verhuisde en tenslotte het archief van het oude bisdom Gent van 1561 tot 1801.

Dit archief dat door zijn complexiteit en omvang an sich al moeilijk genoeg is, kende bovendien een zeer woelige archiefgeschiedenis². Het oude bisdom en het kathedraalkapittel hadden bij de komst van de Fransen elk hun eigen archief, één in het bisschoppelijk paleis en één in de kathedraal. Voor zover we er zicht op hebben was het bisdomsarchief vrij goed geordend. Het archief van de kathedraal was sedert de troebelen van de 16e eeuw eigenlijk altijd al een chaos geweest. Het bisschoppelijk paleis werd in de Franse tijd prefectuur, maar het archief van het bisdom bleef er liggen. Tussen begin 19e eeuw en 1831 slaagden de kanunniken en de verantwoordelijken van het bisdom erin om delen van hun archief te recupereren en ofwel naar de kathedraal of naar de ambtswoning van de bisschop over te brengen. De vele verhuizen van de bisschop zelf, 4 maal tussen 1802 en 1845, zorgden er echter voor dat het archief in een steeds grotere wanorde geraakte. Ondertussen was er ook archief van het bisdom overgedragen aan de stad. De verspreiding was compleet. Er bevond zich bisschoppelijk archief op de prefectuur, later het pro-

¹ M. Gysseling, Inventaris van het archief van Sint-Baafs en bisdom Gent tot eind 1801, deel I, 1997, deel II, 1997, deel III, 1997, deel IV, 1998; deel V, voor publicatie nagezien door W. Buntinx, 2000; deel VI, geredigeerd door M. Carnier, 2004; deel VII, geredigeerd door M. Carnier, 2004; deel VIII, geredigeerd door M. Carnier, 2004.

M. Carnier, Inventaris van het archief van de officialiteit van het bisdom Gent, (1445) 1559-1801, Brussel, 2005.

² Voor de geschiedenis van het archief cf. M. Gysseling, Inventaris van het archief van Sint-Baafs en bisdom Gent. Deel 1. Sint-Baafsabdij en Sint-Baafskapittel als instelling (nrs. 1-7534), Brussel, 1997, 3-14 en M. Carnier, Het archief van de bisdommen uit de Nederlanden vóór de Franse tijd: een stand van zaken, in Vierde Studiedag Belgische kloostergeschiedenis. Bisdommen in de Zuidelijke Nederlanden (Middeleeuwen en Nieuwe Tijd), Algemeen Rijksarchief, 10 april 2002, Akten, Brussel, 2002, 8-12.

MARC CARNIER

vinciaal archief, nog later het Rijksarchief, op het bisdom, in de kathedraal en op het stadhuis. Zowel in het bisdom als in de kathedraal werden ook nog gerecupereerde archieven van andere kerkelijke instellingen gedeponerd. Het gaat bijvoorbeeld over archief van de Sint-Pietersabdij, het Rijke Gasthuis, het Sint-Elisabethbegijnhof, de Gentse kartuizers, de cisterciënzerinnen van Nieuwenbosse, het Sint-Maartenskapittel en het hospitaal van Aalst en de Henegouwse abdij van Ghislenghien. Deze bestanden geraakten soms volledig verward met het eigenlijke bisschoppelijke archief. De deelbestanden in bisdom, kathedraal, stads- en Rijksarchief werden tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw volgens de normen van de tijd geordend, volgens onze normen soms mismeeusterd. Delen werden thematisch geordend, vermengd met archieven van andere instellingen, stukken werden vernietigd. Wat niet belet dat bijvoorbeeld de Gentse priester Jean-Baptiste Lavaut als archivaris van bisdom en kathedraal orde in de chaos heeft gebracht, een titanenwerk, en ons doorgaans goede beschrijvingen heeft nagelaten. In de loop van de 19e eeuw werd er nog archief geruild tussen de bisdommen Gent en Brugge en Gent en Mechelen, met de bedoeling om al het archief dat betrekking had op het huidige bisdom Gent bijeen te brengen. Dat hiervoor archiefbestanden uit elkaar werden getrokken, was toen minder belangrijk. De archiefbestanden werden ondanks gedetailleerde toegangen zoals van Lavaut weinig geconsulteerd. Vooral het deel in het bisdom geraakte in de vergetelheid, zodat vlak na de tweede wereldoorlog de toenmalige archivaris van het bisdom vragen tot consultatie rustig kon afwimpelen met het antwoord dat er te Gent geen oud bisschoppelijk archief was.

En dan kwam Maurits Gysseling. Via intens lobbywerk kon hij het archief inkijken en uiteindelijk slaagde hij erin de verantwoordelijken in kathedraal en bisdom te overtuigen om hun archief in het Rijksarchief te deponeren. Gysseling verbond zich ertoe om het tot dan zeer verspreide archief te ordenen en te inventariseren. Verdwaalde delen werden opnieuw geïntegreerd: in 1955 door een ruil met stadsarchief en in 1993 door een ruil met het bisdom Brugge. Hij gaf de binnengekomen bescheiden een voorlopig nummer en begon aan de eindeloze inventarisatie van wat uiteindelijk circa 270 strekkende meter archief en ongeveer 5000 charters bleken te zijn. Begin 1961 verliet Gysseling echter het Rijksarchief Gent voor de Gentse universiteit. Het ritme waaraan aan de inventaris werd verder gewerkt, verminderde wel, tenslotte vroeg zijn corpus van Middelnederlands teksten toch ook enige aandacht, maar stakte nooit volledig. Na het voltooiën van het corpus "Gysseling" kon hij zich weer volop, ondanks zijn gezondheidsproblemen, aan het archief wijden. Voor zijn overlijden eind 1997 kon hij nog vier delen van de inventaris persklaar maken. Een vijfde deel werd geredigeerd door collega Willy Buntinx en verscheen in 2000, de drie laatste delen verschenen onder mijn redactie. Een aparte inventaris van het archief van de officialiteit verscheen begin dit jaar.

INVENTARIS SINT-BAAFS EN BISDOM GENT

Daarmee is het eigenlijke archief van Sint-Baafs en bisdom Gent volledig toegankelijk. Een aantal archieven van andere kerkelijke instellingen die mee gedeponereerd werden³, wachten nog op hun definitieve inventaris, ze zijn wel toegankelijk via voorlopige toegangen in de leeszaal.

Ondanks het feit dat het archief van de kathedraal en dat van het bisdom als twee aparte entiteiten kunnen beschouwd worden, werden ze toch in één inventaris opgenomen. Reden daarvoor is dat zowel de bisschop via de abt en proostfunctie, als het kapittel rechtsopvolgers van de abdij waren. De administratie van de goederen was zeer verstrengeld, aangezien het grootste deel van de goederen van de vroegere abdij gemeenschappelijk door bisschop en kapittel beheerd werden. Dit heeft zijn invloed op de indeling van de inventaris en zorgt voor een zeer complex archiefschema.

De inventaris bestaat uit 4 afdelingen. De eerste behandelt de Sint-Baafsabdij en haar opvolger het Sint-Baafskapittel als instelling. Hierbij bevinden zich onder andere de stukken over het archief en de bibliotheek, over het centraal beheer, over de gebouwen, over de diensten en waardigheden van de abdij, van het kapittel en van de Sint-Janskerk, zoals bijvoorbeeld de kosterij, de cotidiane, de broederschappen, en verder ook stukken over individuele monniken en kanunniken (Deel I en Deel II).

De afdelingen 2 en 3 gaan bijna volledig over het goederenbezit. Afdeling 2 behandelt de gemeenschappelijke goederen van kapittel en bisdom, volgens de verschillende kwartieren zoals ze beheerd werden: Antwerpen (Boechout), de Vier-Ambachten en Biervliet, Mendonk, Brugge-Aardenburg, proosdij Papinglo, kwartier Kanegem, Sint-Martens-Latem, Zingem, Munkzwalm, Sint-Lievens-Houtem, Wattrelos (Deel II, Deel III). Afdeling 3 gaat over de goederen door het bisdom geërfd. Behalve van de goederen van de diensten in de oude Sint-Baafsabdij zoals de aalmoezenie, het Sint-Annahospitaal en de kapel van Jeruzalem betreft het hier vooral archief over de Sint-Baafsheerlijkheid, over het graafschap Evergem, verder ook over Wulfsdonk (Moerbeke), Weert (nu gem. Bornem) en het kwartier Brussel met als kern Zellik en de bisschoppelijke stukken betreffende het leenhof (Deel III, Deel IV, Deel V).

De vierde en laatste afdeling gaat over het kerkelijk beleid van het bisdom. Hierin kan men onder andere de beleidsdocumenten maar ook persoonlijke stukken van de bisschoppen vinden en verder vooral het archief van het bisdom als toezichthoudende instantie op kapittels, abdijen, kloosters, seminarie, geestelijkheid en parochies (Deel V, Deel VI, Deel VII, Deel VIII).

³ bijvoorbeeld archief van het aartsbisdom Mechelen met betrekking tot de Oost-Vlaamse parochies en kloosters; archief van de commissie voor de heroprichting van de afgeschafte kloosters; archief van het bisdom als lid van de Staten van Vlaanderen; archief van andere archiefvormers zoals abdijen, kapittels en kloosters (bijvoorbeeld de Gentse kartuizers, de Sint-Pietersabdij...)

MARC CARNIER

Kortom u vindt in het archief strenge bisschoppen, geleerde kanunniken, humanistische proosten, weinig celibataire priesters, geldbeluste pastoors, koppige koster, labiele kloosterzusters, verbolgen boeren, devote Gentenaars, bekwame ontvangers, genereuze keizers, querulante monniken, prekende pater, zieke abten, ambitieuze kapelaans, dronken soldaten, strijdende calvinisten, volhardende missionarissen en natuurlijk ook net het tegenovergestelde.

Dit zeer summier, al te snel overzicht geeft maar een idee van de rijkdom van dit bestand. Het archief dat als bestand de naam topstuk verdient, bevat bovendien nog een aantal stukken van uitzonderlijk belang. Het gaat bijvoorbeeld over het oudste ambtelijke stuk in België, namelijk een charter van keizer Lodewijk de Vrome uit 819; over het oudste ambtelijke stuk in het Middelnederlands (de statuten van de Gentse leprozerij van 1236); over het charter met het oudste zegel van een bisschop van Luik (980); over een dodenrol met miniatuur van Sint-Bavo uit het begin van de 15e eeuw (rol van bijna 30 meter), met gegevens van overleden geestelijken uit een groot deel van West-Europa, van Gent over Amsterdam, Koblenz en Marseille tot Barcelona.

De inventaris zelf bestaat dus zoals gezegd uit 8 delen, tezamen 3375 pagina's en 38363 inventarisnummers. Dit is een beschrijvingsdiepte van 1 nummer per 7 mm. De beschrijvingen zijn zo gedetailleerd en bevatten zoveel persoons- en plaatsnamen en realia, dat een wetenschappelijke index op deze inventaris op papier niet meer realistisch is. We hopen wel dat we de inventaris zo snel mogelijk elektronisch toegankelijk kunnen maken. In afwachting kan een voorlopige index op de plaatsnamen op de vijf eerste delen in de leeszaal van het Rijksarchief Gent geconsulteerd worden.

Het belang en de rijkdom van het archief wordt zo dadelijk geïllustreerd door een aantal getuigenissen. Het is een bestand dat zowel plaatselijk onderzoek als internationaal onderzoek toelaat. De vele plaatselijke historici vinden er eersterangsbronnen voor het onderzoek naar de lokale bezitsstructuren, naar het kerkelijk patrimonium en kerkelijk leven van een uitgebreid gebied in het huidige Oost-Vlaanderen, Zeeuws-Vlaanderen en in een belangrijk deel van West-Vlaanderen, in Antwerpen, Noord-Frankrijk en in Vlaams Brabant terug. Hetzelfde materiaal laat echter ook toe om domaniale, feodale, landschapshistorische en kerkelijke fenomenen in een internationale context te bestuderen. De internationale belangstelling voor bepaalde delen van het archief toont dit ook aan.